

Divan Edebiyatında Devlet-Millet İlişkisi: Nâbî Örneği¹

State-Nation Relationship in Divan Literature: The Case of Nâbî

Ercan KORKMAZ*

Öz

Bu çalışmada, 17. yüzyıl Divan edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Nâbî'nin eserlerinde devlet-millet ilişkisinin nasıl ele alındığı farklı yönleri ile incelenmiştir. Hikemî şiirin Türk edebiyatındaki en önemli temsilcisi olan Nâbî, eserlerinde döneminin sosyal ve siyasî meselelerine geniş yer vermiş, devlet yönetimi, adalet, liyakat ve sosyal yardımlaşma gibi konularda önemli görüşler ortaya koymuştur. Çalışmada, Nâbî'nin Divan'ından, Hayriyye'sinden ve Farsça kasidelerinden seçilen beyitler üzerinden şairin devlet-millet ilişkisine dair düşünceleri analiz edilmiş, bu düşüncelerin Osmanlı devlet felsefesi ve siyaset geleneği içerisindeki yeri değerlendirilmiştir. Nâbî'nin şiirlerinde yöneticilerin halka karşı sorumlulukları, adaletin önemi, liyakat ilkesi, sosyal yardımlaşmanın gerekliliği, devlet kurumlarının işleyişine dair eleştiriler ve ideal devlet yönetimi gibi temalar öne çıkmaktadır. Şairin bu yaklaşımı, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı siyasî ve sosyal çalkantılar karşısında bir uyarı ve nasihat niteliği taşımaktadır. Çalışma, Nâbî'nin sadece hikemî üslubun temsilcisi olarak değil, aynı zamanda devlet-millet ilişkisini şiirlerinde işleyen bir düşünür olarak da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Hikemî Şiir, Nâbî, Devlet-Millet İlişkisi, Osmanlı Siyaset Düşüncesi

Abstract

In this study, how the state-nation relationship is handled in the works of Nâbî, one of the important representatives of 17th century Divan literature, is analyzed from different aspects. Nâbî, who is the most important representative of the Hikemî poetry in Turkish literature, gave wide coverage to the social and political issues of his period in his works and put forward important views on issues such as state administration, justice, merit and social cooperation. This study analyzes the poet's thoughts on the state-nation relationship through selected couplets from Nâbî's Divan, Hayriyya and Persian odes, and evaluates the place of these thoughts in the Ottoman philosophy of state and political tradition. In Nâbî's poems, themes such as the responsibilities of rulers towards the people, the importance of justice, the principle of merit, the necessity of social cooperation, criticism of the functioning of state institutions, and ideal state administration come to the fore. This approach of the poet serves as a warning and advice in the face of the political and social turmoil that the Ottoman Empire experienced in the 17th century. The study reveals that Nâbî should be evaluated not only as a representative of the wisdom style but also as a thinker who deals with the state-nation relationship in his poems.

Keywords: Divan Literature, Wisdom Poetry, Nâbî, State-Nation Relationship, Ottoman Political Thought

Giriş

Edebiyat, bir toplumun kültürel, sosyal ve siyasî yapısını yansıtan en önemli aynalardan biridir. Şairler ve yazarlar, yaşadıkları dönemin tanıkları olarak eserlerinde toplumsal meselelere, siyasî olaylara ve devlet-millet ilişkilerine dair önemli izler bırakırlar. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılında yaşamış olan Nâbî, şiirlerinde döneminin sosyal ve siyasî meselelerine geniş yer vermiş, özellikle devlet yönetimi ve devlet-millet ilişkileri konusunda dikkat çekici görüşler ortaya koymuş bir şairdir. Yûsuf Nâbî (1642-

* Bu makale, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında, Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR danışmanlığında hazırlanmakta olan "16. ve 17. Yüzyılda Divan Edebiyatında Devlet – Millet İlişkisi" başlıklı doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

* Öğr. Gör. Ercan KORKMAZ, ercankorkmaz@kilis.edu.tr, Orcid Id: 0009-0001-5835-5862

Bu çalışma, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) ile lisanslanmıştır.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

1712), Osmanlı divan edebiyatının en önemli şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Urfa'da doğan ve ilk eğitimi burada alan Nâbî, 1666 yılında İstanbul'a gitmiş ve burada çeşitli devlet hizmetinde bulunmuştur. Şair, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli kademelerinde görev yapmış, dönemin önemli devlet adamlarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Bu deneyimleri, onun devlet işleyişi ve devlet-millet ilişkileri konusundaki görüşlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Ambros, 2011, s. 248).

Nâbî, Türk edebiyatında “hikemî tarz” olarak bilinen düşünce ve hikmet ağırlıklı şiir anlayışının en önemli temsilcisidir. Şiirlerinde toplumsal eleştiri, nasihat ve düşünce unsurları ön plandadır. Yıldırım'ın belirttiği gibi, Nâbî'nin şiirleri, divan şiirinin hayattan kopuk olduğu iddiasının aksine, dönemin toplumsal gerçeklerini yansıtmakta ve günümüzle kıyaslanarak anlaşılabilir mesajlar içermektedir (2011, s. 51).

Bu çalışmada, Nâbî'nin şiirlerinde devlet-millet ilişkisinin nasıl ele alındığı incelenecektir. Şairin *Divan*'ından, Hayriyye'sinden ve Farsça kasidelerinden seçilen beyitler üzerinden, onun devlet yönetimi, adalet, liyakat, sosyal yardımlaşma, devlet kurumlarının işleyişi ve ideal devlet yönetimi gibi konulardaki düşünceleri analiz edilecek, bu düşüncelerin Osmanlı devlet felsefesi ve siyaset geleneği içerisindeki yeri değerlendirilecektir. Çalışmaya konu edinilen beyitler; *Nâbî Dîvânı* (Bilkan, 2020), *Hayriyye* (Kaplan, 2019) ve *Nâbî'nin Farsça Kasideleri ve Türkçe Tercemesi* (Ördek, 2021) kaynaklarından alınmıştır.

Çalışmanın amacı, Nâbî'nin sadece hikemî üslubun temsilcisi olarak değil, aynı zamanda devlet-millet ilişkisini şiirlerinde işleyen bir düşünür olarak da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktır. Şairin bu konudaki görüşleri, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı siyasî ve sosyal çalkantılar karşısında bir uyarı ve nasihat niteliği taşımaktadır.

1. Nâbî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

1666 yılında İstanbul'a giden şair, burada devlet hizmetine girmiş ve çeşitli kademelerde görev yapmıştır. Dönemin padişahı IV. Mehmed'in musahiplerinden Musahip Mustafa Paşa'nın himayesine giren Nâbî, saray çevresinde tanınmış ve itibar görmüştür. 1679 yılında hacca gitmiş, dönüşte bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Halep'e yerleşmiştir. 1710 yılında tekrar İstanbul'a dönen şair, 1712 yılında burada vefat etmiştir (Ambros, 2011, s. 248).

Nâbî'nin başlıca eserleri arasında *Divan*, *Farsça Divançe*, *Fetihnâme-i Kamaniçe*, *Hayriyye*, *Hayrâbâd*, *Münşe'ât*, *Sûrnâme*, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'in*, *Tuhfetü'l-Harameyn* ve *Zeyl-i Siyer-i Veyis* bulunmaktadır. Bu eserler arasında özellikle *Divan*'ı ve oğlu Ebülhayr Mehmed Çelebi için yazdığı nasihatname türündeki *Hayriyye*'si, onun düşünce dünyasını ve toplumsal meseleler hakkındaki görüşlerini yansıtan önemli kaynaklardır (Koç Keskin, 2022, s. 317). Nâbî'nin şiirlerinde devlet adamlarına yönelik eleştiri ve nasihatlere sıklıkla rastlanmaktadır (Koç Keskin, 2022, s. 316). Şair, özellikle “Gülşen-i Devlet” başlıklı manzum arzuhâlinde, bir devlet adamının maddî ve manevî durumunu, taleplerini ve şikâyetlerini edebî bir formda sunmuştur. Bu eser, Nâbî'nin devlet-millet ilişkisine dair düşüncelerini yansıtan önemli bir kaynak niteliğindedir.

2. Nâbî'nin Şiirlerinde Devlet-Millet İlişkisi

2.1. Yönetici-Halk İlişkisi

Osmanlı devlet geleneğinde yönetici ile halk arasındaki ilişki, karşılıklı hak ve sorumluluklar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilişki dinamiği, 17. yüzyıl şairlerinin eserlerinde önemli bir yer tutmakta ve dönemin siyasî anlayışını yansıtmaktadır. Nâbî'nin şiirlerinde bu tema, özellikle yöneticilerin halka karşı sorumluluklarını vurgulayan bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Nâbî'nin şiirlerinde en çok vurgulanan temalardan biri, yöneticiler ile halk arasındaki ilişkidir. Şair bu ilişkiyi karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ele almakta ve yöneticilerin halka karşı sorumluluklarını vurgulamaktadır:

Ser-efrâzân olur muhtâc Nâbî zîr-destâna

Tenezzül itmedükçe tohm hâke ser-bülend olmaz (Divan, C.2, s. 44)

(Yüceler yücesi olan Nâbî bile, alttakilere muhtaçtır; tohum toprağa düşmedikçe, boy atmaz, yükselmez.)

Nâbî, tohumun ancak toprağa alçalarak boy verebileceği metaforunu kullanarak yöneticilerin halka yakınlaşmadan yücelemeceğini ifade etmektedir. Bu beyit, Osmanlı devlet felsefesindeki “daire-i adliye” kavramını yansıtır ve yöneticiler ile halk arasındaki karşılıklı sorumluluk ilişkisini ortaya koyar. Koç Keskin'in belirttiği gibi, Nâbî'nin şiirlerinde devlet adamlarının halka karşı sorumlulukları sıklıkla vurgulanmaktadır (2022, s. 325).

Şair, ideal bir devlet adamını şu şekilde tasvir etmektedir:

Âstânı penâh-ı mazlûmân

Dergehi bûsegâh-ı ehl-i cihân (Divan, s. 407)

(Kapısı mazlumların sığınağıdır, eşiği ise dünya ehlinin öpülesi yeridir.)

Nâbî, övdüğü kişinin (II. Mustafa) makamını “mazlumların sığınağı” olarak nitelendirerek devlet adamlarının en temel görevlerinden birinin adaleti sağlamak ve mazlumları korumak olduğunu vurgulamaktadır. Bu beyit, Osmanlı devlet geleneğinde adalet ve merhamet kavramlarının önemini göstermekte ve ideal yöneticinin halkın güvenini kazanmış, onların dertlerine çare olan kişi olduğunu ortaya koymaktadır.

Ehl-perver nice keremver var

Nice himmet-şi'âr server var (Divan, s. 412)

(Ne kadar cömertlik timsali insan vardır, ne kadar himmet sahibi yüce kişi vardır.)

Nâbî, ideal yöneticilerin ilim ve sanat ehlini koruması gerektiğini vurgulamaktadır. Ehl-perver” ifadesi, ilim ve sanat erbabını himaye eden anlamına gelir ve Osmanlı devlet geleneğinde yöneticilerin kültür ve bilim hayatını destekleme sorumluluğunu ifade eder.

Hayriyye'de ise yöneticilerin halka karşı nasıl davranması gerektiğini öğütlemektedir:

Halka vir rıfk u tevâzu‘la selâm

Zûr ile eyleme teklîf-i kıyâm (Hayriyye, s. 94)

(Halka yumuşaklık ve alçakgönüllülükle selam ver, zorla ayağa kalkılmasını bekleme.)

Bu beyit, devlet adamlarının halka karşı kibirli ve sert bir tutum takınmak yerine yumuşak ve mütevazı bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini vurgulamakta ve devlet-millet ilişkisinde saygı ile nezaketin önemini ortaya koymaktadır.

Nâbî'nin yönetici-halk ilişkisine yaklaşımı, doğal bir bütünlük anlayışına dayanmaktadır. Şair, yöneticilerin sadece hâkim değil, aynı zamanda halkın hizmetkârı olduklarını vurgulamakta ve karşılıklı sorumluluk ilkesini öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, Osmanlı devlet anlayışındaki "adalet dairesi" kavramının şiirsel ifadesi olarak değerlendirilebilir.

2.2. Adalet ve Yönetim

Adalet kavramı, İslam siyaset düşüncesi ve Osmanlı devlet geleneğinde merkezî bir konuma sahiptir. Bu kavram, sadece bireysel bir erdem değil, aynı zamanda devletin meşruiyetinin ve sürekliliğinin temel dayanaklarından biridir. Nâbî'nin şiirlerinde adalet teması hem ahlakî hem de pragmatik boyutlarıyla ele alınmış ve devlet yönetiminin vazgeçilmez unsuru olarak sunulmuştur.

Şair, adaletin sadece ahlakî bir erdem değil, aynı zamanda devletin bekası için de zorunlu bir unsur olduğunu vurgulamaktadır:

Buna meydân-ı mükâfât denir ey

Nâbî Hâlkı bî-râhat eden kimsede râhat mı kalır (Divan, s. 601)

(Ey Nâbî, buna mükâfat meydanı denir; halkı rahatsız eden kimsede, artık rahat kalır mı?)

Nâbî, adalet ve zulüm arasındaki ilişkiyi sebep-sonuç bağlamında ele almaktadır. Bu beyit, halka zulmeden yöneticilerin kendilerinin de huzur bulamayacağını vurgular ve Osmanlı siyaset düşüncesinde "adalet dairesi" olarak bilinen kavramın özünü yansıtır.

Şair, adil bir yönetim altında toplumun tüm kesimlerinin huzur bulacağını şu şekilde ifade etmektedir:

İder eyyâm-ı şerîfinde safâ halk-ı cihân

Olur âsûde zamânında gürûh-ı fukarâ (Divan, s. 343)

(O mübarek günlerinde dünya halkı neşe bulur, fakirler topluluğu da onun huzur zamanında rahata erer.)

Bu beyit, Osmanlı devlet felsefesindeki "re'âyâ perverlik" ilkesini yansıtmaktadır. Nâbî'nin vurguladığı gibi bir devletin başarısı sadece askerî zaferler veya ekonomik refah ile değil, aynı zamanda toplumun en zayıf kesimlerinin durumu ile de ölçülür.

Nâbî'nin Farsça kasidelerinde de adalet teması öne çıkmaktadır:

Sâhân-ı sıdk u adl ü hayâ şem sân sodend

Hem sohbet-i Muhammed ü hem sohbet-i Ali (Farsça Kaside, s. 439)

(Sadakat, adalet ve hayâ padişahları mum gibi Muhammed ve Ali'nin yoldaşları oldular.)

Şair, sadakat, adalet ve hayâ gibi erdemlere sahip olan padişahları, İslam'ın iki önemli şahsiyeti olan Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yoldaşları olarak nitelendirmektedir.

Nâbî'nin adalet anlayışı, geleneksel İslam siyaset düşüncesinin bir yansıması olarak görülebilir. Şair, adaleti sadece hukukî bir kavram olarak değil, aynı zamanda toplumsal refahın ve siyasî istikrarın garantisi olarak sunmaktadır. Bu yaklaşım, adaletin hem bireysel hem de toplumsal boyutlarını göstermekte ve yöneticilerin bu konudaki sorumluluklarını vurgulamaktadır.

2.3. Devlet Yönetiminde Liyakat

Liyakat ilkesi, Osmanlı devlet yönetiminin temel yapı taşlarından biri olmuş ve özellikle klasik dönemde devletin güçlü kalmasının önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Ancak 17. yüzyılda bu ilkenin zayıflaması, dönemin aydınlarının eleştirilerinin odak noktasını oluşturmuştur. Nâbî de bu konuda döneminin hassasiyetlerini yansıtan bir tavır sergilemiş ve liyakatsizliğin devlet için yarattığı tehlikeleri şiirlerinde vurgulamıştır.

Şair, devlet işlerinin ehil olmayan kişilere tevdi edilmesini eleştirmekte ve liyakat ilkesinin önemini vurgulamaktadır:

'İlm ile 'akl iledür şart-ı vezâret yohsa

Şer' ü kânûnı ne bilsün bir alây lâ-yefhem (Divan, s. 108)

(Vezirliğin şartı ilim ve akıldır, yoksa bir sürü anlayışsız kişi -varken- Şeriat ve kanunu ne bilsin?)

Bu beyit, 17. yüzyılda Osmanlı bürokrasisinde yaşanan değişimlere ve liyakat sisteminin zayıflamasına bir tepki olarak okunabilir. Nâbî'nin "lâ-yefhem" ifadesi, sadece bilgi eksikliğini değil, aynı zamanda devlet işlerinin gerektirdiği kavrayış ve basiret yoksunluğunu da vurgulamaktadır.

İttikâye musta'id olmaz kibâr-ı devlete

Bâliş-i zer-târ eğer huddâma pâ-mâl olmasa (Divan, C.2, s.378)

(Eğer altın işlemeli yastıklar ayaklar altında çiğnenmemişse devlet büyükleri, ittika - Allah korkusu ve takva- sahibi olamaz.)

Ayrıca Nâbî, devlet hizmetinde çalışanların uygun şekilde değerlendirilmediği bir devlet düzeninin güvenilir olmayacağını belirtmektedir. "Bâliş-i zer-târ" ifadesi, devlet görevlilerinin hak ettikleri değeri ve itibarı sembolize etmektedir.

Ol hidv-i 'âlem-ârâ kim şî'âr-ı tab'idur

İttibâ'-ı sünnet-i peygamber ü farz-ı Hudâ (Divan, s. 210)

(O âlemi süsleyen hükümdar ki, onun tabiatının şîârı, Peygamber'in sünnetine uymak ve Allah'ın farzlarını yerine getirmektir.)

Bu beyitte ise, ideal bir yöneticinin dinî değerlere bağlı olması gerektiğini vurgulamakta ve Osmanlı devlet geleneğinde dinî değerlerin yönetim anlayışındaki merkezî konumunu yansıtmaktadır.

Nâbî'nin liyakat konusundaki görüşleri, döneminin siyasî ve idarî sorunlarına karşı bir uyarı niteliğindedir. Şair, devlet yönetiminde ehliyet ve bilginin önemini vurgulayarak, liyakatsız yöneticilerin devletin temellerini sarsabileceği konusunda uyarmaktadır. Bu yaklaşım, Osmanlı siyaset geleneğiyle uyumlu olup, devlet yönetiminde meritokrasinin önemini ortaya koymaktadır.

2.4. Sosyal Adalet ve Yardımlaşma

Osmanlı toplumunda sosyal adalet ve yardımlaşma, vakıf sistemi ve devletin sosyal politikaları aracılığıyla hayata geçirilmeye çalışılan temel ilkelerdi. Bu konular, şairlerin eserlerinde de önemli bir yer tutmuş ve toplumsal duyarlılığın edebî yansımalarını oluşturmuştur. Nâbî'nin şiirlerinde sosyal adalet teması hem devletin sorumluluklarını hem de toplumsal dayanışmanın önemini vurgulayan bir görüşle ele alınmıştır.

Şair, toplumsal refahın sağlanması ve yoksulların korunması için devletin ve toplumun sorumluluklarını vurgulamaktadır:

Zamân-ı lutfî gınâ-bahş-ı ehl-i fakr olalı

Gedâya âh çeker şimdi sâye-i divâr (Divan, s. 68)

(Lütuf zamanı, fakirler için bir bolluk kaynağı olduğundan beri, şimdi duvarın gölgesi bile dilenci için âh çeker.)

Bu paradoksal ifade, toplumsal refahın artmasıyla birlikte dilencililiğin azalmasını tasvir etmektedir. Nâbî'nin şiirlerinde toplumsal gerçekleri yansıttığını ve Divan şiirinin hayattan kopuk olduğu iddiasının aksine şairin döneminin sosyal meselelerine duyarlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2011, s. 51). Şair, toplumda yaşanan ekonomik dengelerdeki değişimleri gözlemlemiş ve bu hususa dikkat çekme gereği duymuştur. Toplumsal devinimlerin iyi gözlenmesi devlet politikaları için son derece hayati bir öneme sahiptir. Sosyal adaletin sağlanması doğru bir gözlem ile mümkün olmaktadır.

İtdi ihya râh-ı Beytu'llâh'da bu vakfı kim

Def' olup havf ola hüccâcun tarîk-i eşlemi (Divan, s. 11)

(Bu vakfı, Beytullah yolunda ihya etti ki, Hacıların yolundan korku ve tehlikeler defolup -gitsin ve-, güvenli olsun.)

Burada, Osmanlı Devleti'nin hac yollarının güvenliğini sağlama konusundaki hassasiyetini yansıtmaktadır. Osmanlı devletinde birçok hizmet, vakıf aracılığıyla sağlanmaktaydı. Burada yardımlaşma kurumunun farklı bir boyuta evrilmiş olduğu gözlenmektedir. Vakıf aracılığıyla yapılan yardım yolcuların güvenliğini sağlamıştır. Devletin, vatandaşlarının dinî vecibelerini yerine getirmelerini kolaylaştırma ve onların güvenliğini sağlama sorumluluğu, İslam devlet geleneğinin önemli bir parçasıdır. Osmanlı Devleti, güvenlik hizmetini vakıf aracılığı ile yerine getirmiştir.

Nâbî'nin sosyal adalet anlayışı, Osmanlı'nın sosyal devlet karakterini yansıtmaktadır. Şair, devletin sadece güvenlik ve düzen sağlayan bir kurum değil, aynı zamanda toplumsal refahı gözetken ve yoksulları koruyan bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, İslam siyaset düşüncesindeki sosyal sorumluluk anlayışının edebî bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

2.5. Nâbî'nin Devlet Adamlarına Nasihatleri

Nasihatname geleneği, Osmanlı edebiyatında önemli bir yer tutmuş ve şairler bu gelenek çerçevesinde dönemlerinin yöneticilerine tavsiyelerde bulunmuşlardır. Nâbî'nin devlet adamlarına yönelik nasihatleri hem bireysel ahlak öğütlerini hem de yönetim ilkelerine dair görüşlerini içermekte ve şairin siyasî düşüncesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nasihatler, dönemin siyasî sorunlarına karşı şairin önerdiği çözümleri yansıtmaktadır.

Nâbî'nin eserlerinde, özellikle Hayriyye'de devlet adamlarına yönelik nasihatler önemli bir yer tutmaktadır. Şair, bu nasihatleri bazen üzeri örtülü bazen de doğrudan verme yoluna gitmiştir:

Yâ mir-âhur ya ser-i bevvâbîn

Her biri mu'temed-i devlet ü dîn (Hayriyye, s. 154)

(Ey atlıların komutanı, ey kapıcıların başı, her biriniz devletin ve dinin güvenilir kişilerisiniz.)

Şair, devlet yönetiminde görev alacak kişilerin hem devletin hem de dinin güvenilir temsilcileri olması gerektiğini vurgulamaktadır. Nâbî'nin yaşadığı dönemde Osmanlı bürokrasisinde yaşanan yozlaşma, şairin devlet adamlarına yönelik nasihatlerinin temel içeriğini oluşturmaktadır.

Şimdi buyrulmaz ise fikrine tevcîh-i zamîr

Halel-i saltanat u devlet olur müstahkem (Divan, s. 106)

(Eğer şimdi fikrine yönelik bir içtenlik gösterilmezse, Saltanatın ve devletin temelleri sarsılır, sağlamlığı bozulur.)

Bu beyit, Osmanlı devlet yönetiminde meşveret geleneğinin önemini vurgulamakta nasihatlerin ve danışmanların göz ardı edilmesinin sakıncalarına işaret etmektedir.

Birisi pençe-i fermân birisi sahh-ı sahîh

Birisi safha-i telhîs biri nevk-i kalem (Divan, s. 106)

(Biri fermanın pençesi, biri sahih sayfa, biri özetin safhası, biri kalemin ucu.)

Nâbî bu beyitte, devlet yönetiminde farklı yetkinliklere sahip kişilerin bir arada çalışmasının önemini vurgulamaktadır. Yönetimin anlayışında birden fazla unsurun etkinliğine dikkat çekmek isteyen şair, bir bakıma bürokratik işleyişi de özetlemiştir.

Nâbî'nin devlet adamlarına yönelik nasihatleri, teorik öğütlerden ziyade pratik yönetim ilkelerini içermektedir. Şair, danışma, liyakat, güvenilirlik ve çok yönlü uzmanlaşma gibi konularda tavsiyelerde bulunarak ideal bir devlet yönetiminin temel unsurlarını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, şairin sadece bir şair değil, aynı zamanda döneminin siyasî meselelerine vakıf bir düşünür olduğunu göstermektedir.

2.6. Devlet Yönetiminde Ahlak ve Erdem

İslam siyaset düşüncesinde ahlak ve siyaset arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu anlayışa göre devlet yönetimi, sadece teknik bir iş değil, aynı zamanda ahlakî sorumlulukları da içeren bir görevdir. Nâbî'nin şiirlerinde bu tema, özellikle yöneticilerin sahip olması gereken erdemlik ve dinî değerlere bağlılık bağlamında ele alınmıştır. Şair, ahlaksız yöneticilerin devletin temellerini sarsacağını düşünmekte ve erdemli yönetimin önemini vurgulamaktadır.

Nâbî'nin şiirlerinde devlet yönetimi ile ahlak ve erdem arasındaki ilişki şu şekilde vurgulanmaktadır:

Devlet ol mâla ki Allâh vire

Hayr ile sarf olına böyle yire (Hayriyye, s. 59)

(Öyle bir devlet ki, Allah malına -servetine- hayır versin, böyle bir yere -topluma-harcansın -topluma fayda sağlasın-.)

Bu beyit, devlet yönetiminde helal kazanç ve Allah'ın rızasına uygun davranmanın önemini vurgulamaktadır. Şair, devlet adamlarının servet edinme konusunda dinî ve ahlakî ilkelere bağlı kalması gerektiğini ima etmektedir.

Anda 'âlî-cenâblar bulunur

Âsmân gibi bâblar bulunur (Divan, s. 412)

(Orada yüce gönüllü insanlar bulunur, gökyüzü gibi yüksek kapılar bulunur.)

Nâbî bu beyitte, devlet yönetiminde bulunan kişilerin yüce karakterli olması gerektiğini vurgulamaktadır. "Âlî-cenâb" ifadesi, sadece makam yüksekliğini değil, aynı zamanda ahlakî yüceliği de ifade eder.

Anda çokdur mürüvvet erbâbı

Bulunur anda himmet ashâbı (Divan, s. 412)

(Orada mürüvvet ehli çoktur, orada himmet sahipleri bulunur.)

Bu beyit, ideal bir yönetim kadrosunun "mürüvvet" ve "himmet" gibi erdemlere sahip kişilerden oluşması gerektiğini vurgulamaktadır.

Nâbî'nin ahlak ve erdem vurgusu, Osmanlı devlet geleneğindeki "erdemli hükümdar" idealini yansıtmaktadır. Şair, yöneticilerin sadece yetkin değil, aynı zamanda erdemli olması gerektiğini savunarak, siyaset ve ahlak arasındaki ayrılmazlığı vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, İslam siyaset felsefesinin temel ilkelerinden biri olan "adil hükümdar" kavramının şiirsel ifadesi olarak değerlendirilebilir.

2.7. Halkın Devlettten Beklentileri

Osmanlı siyasî düşüncesinde halk, sadece yönetilen bir kitle değil, aynı zamanda hakları olan ve bu haklarının korunmasını bekleyen bir topluluktur. Bu anlayış, şairlerin eserlerinde de kendini göstermiş ve halkın devlettten beklentileri önemli bir tema olarak işlenmiştir. Nâbî'nin şiirlerinde bu tema, özellikle halkın temel haklarının korunması ve devletin hizmette bulunma sorumluluğu bağlamında ele alınmıştır.

‘Unf ile halkı kapundan sürme

Kimseye dâmen ü dest öpdürme (Hayriyye, s. 93)

(Zulümle halkı kapından kovma, kimseye etek ve el öptürme.)

Bu beyit, devlet adamlarının halka karşı şefkatli ve anlayışlı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, Osmanlı devlet geleneğinde "reaya perverlik" ilkesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Biri tedbîr-i hazâ'in biri ta'mîr-i bilâd

Birisi hıfz-ı memâlik biri tertib-i hikem (Divan, s. 107)

(Biri hazinelerin tedbiri (yönetimi), biri şehirlerin imarı, biri memleketlerin korunması, biri hikmetli düzenin tertibi.)

Nâbî bu beyitte, devlet yönetiminde farklı alanlarda uzmanlık gerektiren görevleri sıralamaktadır: mali işler, bayındırlık, güvenlik ve eğitim. Bu beyit, Osmanlı devlet yönetiminde farklı alanlarda uzmanlaşmanın önemini vurgulamaktadır.

Ka'be'dür sâk-ı dıraht-ı rahmet

Ka'be'dür südde-i dîn ü devlet (Hayriyye, s. 52)

(Kâbe, rahmet ağacının köküdür, Kâbe, din ve devletin eşîğidir.)

Burada, Nâbî'nin din ve devlet ilişkisine dair görüşlerini yansıtılmaktadır. Şair, devlet kurumunu dinî bir referansla yüceltmekte ve Osmanlı devlet geleneğinde din ve devlet işlerinin iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

Nâbî, devlet millet ilişkisi kapsamında her şeyi devlettten beklememektedir. Sağlıklı bir devlet millet ilişkisinde halka da büyük sorumluluklar düşmektedir. Kişi ya bulunduğu toplumun kurallarına göre yaşar ya da tasvip etmediği toplumdan uzaklaşır (Yakar, 2014, s. 193). Bu durum toplum içerisinde çözümleri de beraberinde getirmektedir. Bu hususta Nâbî, şu sözlerle uyarı da bulunur:

Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ

Zen-tab'lar almış yeri merdân unutulmuş (Divan, s. 345)

(Muhabbet meydanının başı bomboş kalmış, kadın ruhlu olanlar yer almış, adamlar unutulmuş.)

Nâbî, pek çok konuda olduğu gibi devlet millet ilişkisini de farklı yönlerden ele almıştır. Şairin bu tutumu entelektüel bilgi ve birikiminin sonucudur. Bilindiği üzere Osmanlı devlet geleneğinde medreselerde çok yönlü ve çeşitli eğitimler verilmekteydi. Bu gelenek içerisinde yetişen aydın kesim olaylara tarafsız gözlerle bakmayı başarmışlardır.

Nâbî'nin şiirlerinde halkın devletten beklentileri, temel insan haklarının korunması, adaletle muamele görme, güvenlik içinde yaşama ve devlet hizmetlerinden yararlanma gibi evrensel değerleri içermektedir. Şair, devletin halkın hizmetkarı olduğunu vurgulayarak, halk merkezli bir yönetim anlayışını savunmaktadır. Bununla birlikte toplumun sorumluluklarına da değinmekten geri kalmamıştır. Bu yaklaşım, modern demokrasi anlayışının temellerini oluşturan halk egemenliği ilkesiyle benzerlikler göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, 17. yüzyıl Divan edebiyatının önde gelen isimlerinden Nâbî'nin şiirlerinde devlet-millet ilişkisinin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Nâbî'nin eserlerinde devlet yönetimi, adalet, liyakat, sosyal yardımlaşma, devlet kurumlarının işleyişi ve ideal yönetim anlayışı gibi temel konular üzerinde dikkatle durduğunu göstermektedir. Nâbî'nin şiirlerinde öne çıkan başlıca temalardan biri, yöneticilerle halk arasındaki ilişkidir. Şair, bu ilişkiyi karşılıklı bir bağımlılık temelinde ele alır ve devlet yöneticilerinin halka karşı sorumluluğunu sık sık vurgular. Yöneticilerin, tıpkı tohumun yeşermesi için toprağa yaklaşması gibi, halka eğilmedikçe ve onların ihtiyaçlarına duyarlı olmak için çaba göstermedikçe gerçek anlamda yükselemeyecekleri fikrini işler. Bu yaklaşım, Osmanlı düşünce geleneğindeki “daire-i adliye” yani adalet dairesi anlayışının Nâbî'nin şiirlerinde de güçlü bir şekilde yer aldığını gösterir.

Şairin eserlerinde merkezî bir kavram olarak öne çıkan adalet, yalnızca ahlakî bir erdem değil, aynı zamanda devletin bekası için vazgeçilmez bir unsur olarak sunulur. Nâbî, zulmeden bir yöneticinin huzur bulamayacağını, adaletin hem toplumun düzeni hem de devletin kendi çıkarı için gerekli olduğunu vurgular. Bu da Osmanlı siyaset düşüncesinde adaletin nasıl kurucu bir ilke kabul edildiğini edebî bir duyarlılıkla dile getirir. Bir diğer önemli tema ise, liyakat ve ehliyet ilkesidir. Nâbî, devlet görevlerinin ehil olanlara verilmesi gerektiğini belirtir, aksi durumda toplumsal düzenin bozulacağını ve devlet mekanizmasının zarar göreceğini açıkça ifade eder. Bu eleştiri, dönemin Osmanlı bürokrasisinde liyakat sisteminde yaşanan aksamlara karşı bir tepki olarak okunabilir. Toplumsal adalet ve yardımlaşma da Nâbî'nin şiirlerinde önemli bir yer tutar. Şair, yoksulların korunması ve toplumun refahı konusunda hem devletin hem de toplumun ortak sorumlulukları olduğunu hatırlatır. Nâbî, bir devletin değerini yalnızca askerî başarılarla veya ekonomik refah düzeyiyle değil, toplumun en zayıf kesimlerine gösterdiği ilgi ve destekle ölçer. Bu bakış açısı, Osmanlı'da vakıf sistemi ve sosyal yardımlaşma kurumlarının işleyişini idealleştirir.

Nâbî ayrıca, özellikle Hayriyye eserinde, devlet adamlarına yönelik nasihatlere geniş yer verir. Devlet yönetiminde görev alanların sahip olması gereken nitelikleri ve uymaları gereken etik ilkeleri vurgular. Bu tavsiyelerdeki ısrar, Nâbî'nin yaşadığı dönemde Osmanlı bürokrasisinde artan yozlaşma ve kurumsal sorunlara karşı bir tepki niteliği taşır. Şairin eserlerinde, devlet yönetimiyle ahlak ve erdem arasındaki ilişki tekrar tekrar öne çıkar. Yöneticilerin ahlakî değerlere sahip olması gerektiği fikri, devlet yönetiminin temeline yerleştirilir. Bu vurgu, Osmanlı geleneğinde yöneticilerin ahlakî sorumluluklarına verilen önemi yansıtır.

Halkın devletten ve yöneticilerden beklentileri de Nâbî'nin şiirlerinde sıkça karşımıza çıkar. Şair, halkın yöneticilerden adalet, merhamet, güven ve saygı beklediğini ısrarla ifade eder. Bu beklentiler, Osmanlı yönetim anlayışında önemli bir yer tutan “reaya perverlik” yani halkı gözetme ilkesinin edebî bir yansımasıdır.

Nâbî'nin Hayriyye'de ortaya koyduğu ideal devlet yönetimi ise, oğluna hitaben yazılmış olsa bile, aslında dönemin tüm yöneticilerine dolaylı olarak bir rehber sunar. Burada dinî ve ahlakî değerlerle bütünleşen bir devlet anlayışına vurgu yapılır; devlet kurumunun meşruiyeti ve başarısı, bu değerlere bağlılıkla ilişkilendirilir.

Sonuç olarak, Nâbî'nin şiirlerinde devlet-millet ilişkisine dair dile getirdiği görüşler, onu yalnızca didaktik bir Divan şairi değil, aynı zamanda döneminin siyasi ve toplumsal meselelerine duyarlı bir düşünür olarak öne çıkarır. Şairin ortaya koyduğu yaklaşımlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılda yaşadığı siyasi ve toplumsal çalkantılara edebî bir uyarı ve vizyon sunarken; günümüzde de devlet-millet ilişkilerinin sağlıklı ve adil bir zeminde yürütülmesi açısından değerli dersler içermektedir.

Kaynakça

- Ambros, E. G. (2011). Yûsuf nâbî. (Çev. R. Keleş). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 248-250. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31134>
- Bilkan, A. F. (2020). *Nâbî dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (2019). *Nâbî hayriyye*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-249185/nabi-hayriyye.html>
- Koç Keskin, N. İ. (2022). Arzuhâli edebî bahçeye gizlemek: Nâbî'nin Gülşen-i Devlet'i üzerine. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28, 316-352. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3169785>
- Ördek, Ş. Ş. (2021). Nâbî'nin Farsça kasideleri ve Türkçe tercemesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 409-441. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1656233>
- Yakar, İ. H. (2014). Nabi'de dönem eleştirisi. *Vefatının 300. Yıldönümünde Şair Nâbî Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 439

Expanded Summary

This article examines the reflections of state-society relations in the works of Yusuf Nâbî (1642-1712), one of the most prominent poets of 17th-century Ottoman Divan literature. As a representative of the "hikemî" (wisdom-oriented) style in Divan poetry, Nâbî's works offer valuable insights into the political and social dynamics of the Ottoman Empire during a period of significant transformation. Through a detailed analysis of Nâbî's poetry, particularly his Divan, Hayriyye, and Münşeât, this study reveals how the poet conceptualized the relationship between the state and society, and how he articulated his criticisms and recommendations regarding governance and social justice.

The 17th century was a period of political and social turmoil for the Ottoman Empire, marked by military defeats, economic difficulties, and administrative corruption. Nâbî, who served in various positions in the Ottoman bureaucracy and was closely acquainted with the palace circles, witnessed these challenges firsthand. His poetry reflects a deep concern for the deteriorating conditions of the empire and offers a critical perspective on the relationship between rulers and the ruled. This article argues that Nâbî's works constitute not only literary masterpieces but also important historical documents that shed light on the socio-political realities of his time.

The study begins with an overview of Nâbî's life and literary personality. Born in Urfa in 1642, Nâbî moved to Istanbul in 1666 and entered state service. He gained recognition and respect in court circles under the patronage of Musahip Mustafa Pasha, a close companion of Sultan Mehmed IV. After performing the pilgrimage to Mecca in 1679, Nâbî settled in Aleppo, where he lived for many years before returning to Istanbul in 1710. He died in Istanbul in 1712. Nâbî's major works include his Divan, Persian Divançe, Hayriyye (a book of advice written for his son), Hayrâbâd, Münşeât (collected letters), Sûrnâme, and Tuhfetü'l-Harameyn. These works, particularly his Divan and Hayriyye, provide valuable insights into his worldview and his perspectives on social issues.

The main section of the article analyzes Nâbî's conceptualization of state-society relations through several thematic categories. The first theme examined is the relationship between rulers and the people. Nâbî emphasizes the mutual dependency between rulers and subjects, arguing that rulers cannot achieve greatness without understanding and addressing the needs of the people. Using the metaphor of a seed that must humble itself to the soil before it can grow tall, Nâbî suggests that rulers must approach the people with humility and concern for their welfare. This perspective reflects the concept of the "circle of justice" (daire-i adliye) in Ottoman political philosophy, which posits a reciprocal relationship of responsibility between rulers and subjects.

The second theme explored is justice and governance. For Nâbî, justice is not merely a moral virtue but a necessary condition for the survival of the state. He criticizes rulers who oppress the people, warning that such oppression will eventually lead to their own downfall. Nâbî also emphasizes the importance of consultation (meşveret) in governance, cautioning against autocratic rule and encouraging rulers to be open to different perspectives and criticisms. This emphasis on consultation reflects Nâbî's concern with the growing centralization of power and the decline of traditional checks and balances in Ottoman governance during the 17th century.

The third theme examined is merit and competence in state service. Nâbî criticizes the appointment of unqualified individuals to important positions and emphasizes the importance of merit-based selection. He argues that the state's strength depends on the quality of its officials and that corruption in appointments undermines the foundations of governance. This critique reflects the deterioration of the merit-based system in the Ottoman bureaucracy during Nâbî's lifetime, as positions increasingly became objects of sale and patronage rather than rewards for competence and service.

The fourth theme analyzed is social justice and mutual aid. Nâbî praises periods of prosperity when poverty is reduced and emphasizes the state's responsibility to protect the vulnerable and ensure public safety. He commends the establishment of charitable foundations (vakıf) that provide services to the public, such as securing pilgrimage routes. These references highlight the importance of the Ottoman welfare system and the state's role in promoting social cohesion and addressing the needs of the disadvantaged.

The fifth theme discussed is Nâbî's advice to state officials. In his works, particularly Hayriyye and Münşeât, Nâbî offers guidance to those in positions of authority, emphasizing the qualities they should possess and the principles they should follow. He stresses the importance of trustworthiness, competence, and moral integrity in public service. These admonitions reflect Nâbî's concern with the corruption and moral decline he observed in the Ottoman bureaucracy and his desire to contribute to its reform.

The sixth theme explored is the expectations of the people from the state. Nâbî articulates the people's desire for protection, justice, and respect from their rulers. He describes the ideal ruler as a refuge for the oppressed and someone who earns the love and respect of the people. These descriptions reflect the Ottoman concept of "reaya perverlik" (care for the subjects) and highlight the reciprocal nature of the state-society relationship in Ottoman political thought.

The seventh theme analyzed is Nâbî's criticisms of state institutions. The poet points out deficiencies in the functioning of various state institutions and criticizes the decline in cultural and intellectual standards among state officials. These criticisms reflect Nâbî's broader concern with the institutional decay of the Ottoman Empire during the 17th century and his desire for reform and renewal.

The article concludes by emphasizing the relevance of Nâbî's perspectives on state-society relations to contemporary discussions of governance, social justice, and political ethics. It argues that Nâbî's works offer a nuanced understanding of the challenges faced by the Ottoman Empire during a period of transition and provide valuable insights into the dynamics of state-society relations in Islamic political thought. By examining Nâbî's poetry through the lens of political and social history, this study contributes to a deeper understanding of Ottoman intellectual history and the role of literature in reflecting and shaping political discourse.